

CSILLAGÓRÁK CSILLAGPERCEI: VEKERDI LÁSZLÓ, HERCZEG JÁNOS ÉS A RÁDIÓ

BLAZING MOMENTS OF THE STAR-HOURS: LÁSZLÓ VEKERDI, JÁNOS HERCZEG, AND THE RADIO

Gózon Ákos

főszerkesztő, *Élet és Tudomány, Természet Világa*
gozonfoszerkeszto@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Vekerdi László és Herczeg János (1934–2022) tudományos újságíró, rádiós szerkesztő, majd az *Élet és Tudomány* főszerkesztője több évtizeden át készítették együtt *A véges végtelen* című tudománytörténeti, kultúrtörténeti rádiósorozatot. E közös munkájuk révén különleges, egyedi műfajt alkottak meg, amely a páros rádiós esszé és a hangjáték sajátos műfaji keverékét adta. Vekerdi László ismeretterjesztő előadásai alkalmával mindig ragaszkodott ahhoz, hogy kizárólag könyvtárosként hangozzék el a bemutatása – így minden megszólalásával a könyvtártudomány 20. századi apoteózisát szolgálta.

ABSTRACT

László Vekerdi and János Herczeg (1934–2022) – the latter a science journalist, radio editor, and later editor-in-chief of *Élet és Tudomány* [Life and Science] weekly popular science magazine – produced the radio series on the history of science and cultural history entitled *Finite Infinity* for several decades. Through their work together they created a unique genre, the combination of radio essays and audio plays. In his educational lectures on the radio, Vekerdi always insisted on being introduced exclusively as a librarian, and thus served the 20th century apotheosis of library science with every utterance.

Kulcsszavak: tudománytörténet, Magyar Rádió, esszé, könyvtártudomány, Vekerdi László, Herczeg János

Keywords: history of science, Hungarian Radio, essay, library sciences, László Vekerdi, János Herczeg

A száz évvel ezelőtt született Vekerdi László és a rádiózás kapcsolatáról szóló visszaemlékezést nem nekem kellene megírnom. Herczeg János (1934–2022), a Magyar Rádió *Gordiusz* tudományos-ismeretterjesztő műhelyének vezetője, az *Élet és Tudomány* főszerkesztője egy évtizeden át, Vekerdi László barátja és

társszerzője lenne a leginkább hivatott ezt a gazdag témakört áttekinteni. Tőle tudom, hogy készült is egy ilyen esszé papírra vetésére, de végül már nem volt ideje rá – János két éve nincs már közöttünk. Évtizedeket átívelő közös rádiós munkájukról szép gondolatokat olvashatunk a *Csillagórák* előszavában. Azokat az emlékeket csak röviden tudom kiegészíteni: egykori rádiósként, Herczeg János közeli munkatársaként, továbbá azokból az interjúemlékekből merítve, amelyek a Vekerdi Lászlóval készített jó néhány aktuális ismeretterjesztő műsorból magam is őrizhetek.

FORMABONTÓ MŰFAJTEREMTŐK

A véges végtelen – túlzás nélkül állíthatom – a hivatalos magyar rádiózás egy híján százszázéves történetében egyedülálló műfajt teremtett. Nem véletlen, hogy maguk az alkotók, Vekerdi László és Herczeg János is újból és újból nekifutottak közös szellemi termékük definiálásának. A *Csillagórákban* ezeket a lehetséges megoldásokat olvashatjuk: riportesszék, olvasónapló, történelmi novellák cizellálva miniatűrökkel, gondolatjátékok, szellemiségidőzés. Egy biztos: rádiós szakmai szempontból nehezen besorolható az a több mint kétszáz adás, amely megszületett.

A rádiós ismeretterjesztő vagy tudományos előadásnak sok évtizedes hagyománya van hazánkban. A Magyar Rádió legelső éveinek adáslistáiban is található már ilyeneket. A felgyorsult rádiózási tempó, az átalakult hallgatói szokások miatt a 21. századra alig maradt példája, a Bartók Rádió komolyzenei ismeretterjesztő adásaiban találkozhatunk még vele, a prózai műsorokban utolsó jelentős sikereit e műfaj a *Mindentudás egyeteme* rádiós változataival és Simonyi Károly *A fizika kultúrtörténete* című rádiósorozatával aratta. *A véges végtelen* azonban nem sorolható a klasszikus rádiós előadások közé. Vekerdi László ugyanis nem megírt szöveget olvasott fel, bár mindig gondosan összeállított jegyzetektől indultak ki, amelytől azonban nagyjából a műsor felvételének a harmadik percében elkanyarodott, s Herczeg János értelmező vagy éppen asszociatív kérdései még távolabb sodorták a tényleges beszélgetést az eredetileg eltervezett forgatókönyvtől.

A véges végtelen nem felelt meg a rádiós interjú műfajának sem, hiszen ott az interjúkészítő tartja kézben a beszélgetés fonalát: ő jelöli ki és vezeti fel a témát, az ő kérdésbe ágyazott gondolati váltásai adnak ritmust a műsor egészének. *A véges végtelen* azonban nem így készült. Vekerdi Lászlót nem lehetett kérdéskorlátok közé terelni. Lenyűgöző olvasottsága, szakirodalmi tájékozottsága révén általában a stúdióban, beszélgetés közben jutottak eszébe újabb és újabb lehetséges összefüggések, ezek nyomán váratlanul vettek izgalmas fordulatot a gondolatai. Herczeg János nem próbált gátat szabni e gondolati hullámnak, hiszen pontosan tudta, hogy olyankor születtek meg a legszebb rádiós pillanatok – a csillagórák

csillagpercei. A tartalmas gondolatok túlbuzjázásait a vágóasztal mellett még bőven volt ideje és alkalma a kellő mértékben követhetővé nyesegetni.

Nehéz lenne e rádiótörténeti jelentőségű sorozat tudományterületi besorolása is, hiszen egyszerre foglalkozott az anyagi műveltség: a fizika, a kémia, a biológia; az ezeket szintetizáló filozófia, továbbá a matematika és az írásbeliség múltjával, eredményeivel. E sokrétűség a két beszélgetőtárs széles körű műveltségének köszönhetően alakult ki: az orvosi végzettségű, de a matematika, az irodalom és a kultúrtörténet területén is otthonos kutató és a matematikus végzettségű, jelentős tanári tudásátadási tapasztalattal bíró, művészi vénával is megáldott szerkesztő összjátékának harmóniájából.

Mi volt tehát *A véges végtelen*? Leginkább talán a hangzó tudománytörténeti páros esszé és a rádiójáték egyedi műfaji elegye. Valószínűleg senki sem lesz képes hasonlót alkotni – mégsem szívesen nevezném „egyszerinek és megismételhetetlennek”, mert éppen ellenkezőleg: e jubileumi Vekerdi-évben éppen hogy érdemes lenne az archívumból előkeresni, és minél több adását megismételni!

REKEDTES RÁDIÓS

Vekerdi László szellemi nagyságára jellemző paradoxon, hogy úgy vált ismert rádiós személyiséggé, hogy ehhez az egyik legfontosabb adottsága: a rádiós hang, a zengő orgánum nem állt a rendelkezésére. Mégis, a vekerdis rekedtséget minden, a kultúrákövetítő rádiós műsorok iránt fogékony hallgató egyből felismerte!

Hiányzó orgánumbeli képességét mély tárgyi tudásából fakadó hitelességével és remek retorikával tudta ellensúlyozni. A rádiós hitelesség nehezen definiálható készség. A hallgató ösztönösen érzi, ki az, akinek olyan ismeretanyag van a birtokában, hogy jóllehet a műsorfolyamban éppen csak fél óra áll a rendelkezésére, de ha sokszor ennyit kapna hirtelen, azt is meg tudná tölteni valódi tartalommal.

Vekerdi László ismeretterjesztő retorikai tudása is példászerű volt: mindig érezte, hogy mely ponton kell ritmust váltania, beszédét gyorsítania vagy lassítania. A pergő, szinte túlhevült érvelés éppúgy az eszköztárába tartozott, mint az elgondolkodásra alkalmat teremtő rövid csend, s Herczeg János személyében e tekintetben is kiváló alkotótársra lelt, ő ugyanis nem akarta szabványosítani a Vekerdi-hangzást, tiszteletben tartotta akkor is, amikor pedig – a kereskedelmi adók megjelenésével – a rádiós beszédtempó szédületes gyorsulásba kezdett, s a műsorkészítők azt hitték, hogy a hallgatók megtartásának egyik fő eszköze a megállás és szünetek nélküli, folyamatos, pergő beszéd.

E retorikai készségei közé tartozott a korszakok közötti váltani tudás: mindig érezte, hogy mikor merült el túlzottan például az ókori vagy a középkori műveltség világában, mikor kell onnan egy szemléletes hasonlat erejéig átugrani egy

másik korszakba, akár – meghökkentő módon – a mába, egy könnyen értelmezhető párhuzamért.

Hatáskeltő tudására jellemző egy, nem a rádió stúdiójában megtörtént eset. Az év ismeretterjesztő tudósa díjat 2003-ban – a korábbi évek díjazottjai: Simonyi Károly, R. Várkonyi Ágnes, Csányi Vilmos, Falus András és Marx György után – Vekerdi kapta a tudományos újságírók szavazatai alapján. A díjátadón a rá jellemző széles gesztusokkal magyarázott, s egy ilyen hirtelen kézmozdulatával leverte az előtte lévő vizes poharat. A gyors segítség, sebtében elvégzett folyadéktörölgetés után hamiskás mosollyal beismerte: nem véletlen baleset történt, hanem – mint a jó tanár – egy váratlan eseményhez kívánta kötni, s ezáltal felejtethetlenné tenni a díj kapcsán a művelődés- és tudománytörténetről elmondott bölcs gondolatait.

KIZÁRÓLAG KÖNYVTÁROS

S ha már tudománytörténet: fel kell idéznem saját, vissza-visszatérő vitámat is Vekerdi Lászlóval. *A véges végtelen* mellett gyakran hívtuk meg őt a *Gordiusz Műhely* egyéb műsoraiba is. Ilyenkor a műsorvezetőnek kötelező röviden, a hallgató számára orientáló módon ismertetnie a meghívott szakértő interjúalany titulusát. Különböző műsorokban, különböző alkalmakkor javasoltam számára: hadd mutassam be az adás elején művelődéstörténészként vagy tudománytörténészként. Ezt azonban ő rendre, nagyon hevesen, szinte felcsattanva utasította vissza. Csak annyit volt hajlandó engedni, hogy könyvtárosként említsük. Minden ilyen alkalommal megkérdeztem, hogy miért ragaszkodik kizárólag e megnevezéshez, de egyetlen műsor előtt – legyen az élő adás, mint amilyen a *Gordiusz magazin* volt, vagy felvett beszélgetés – sem indokolta e határozott kérését.

E választása vélhetően két okból eredt: magánbeszélgetéseinkben többször említette, hogy ő elsősorban nem primer forrásokból, levéltári vagy kéziratos anyagból dolgozik, hanem szakirodalomból. Összegez, következtetéseket von le abból a hihetetlen olvasmányismeretből, amelyet csakis ő láthatott át ilyen mélységben.

De e következetessége egyben a könyvtárosi hivatás apoteózisa is volt. A könyvtárat minden tudás gyűjtőhelyének, az emberi szellem közös nevezőjének, találkozási pontjának tekintette. S pontosan tudta, hogy a könyvtár ethosz képviselőjét nemcsak hosszú érvelésekkel, hanem ilyen rövid, tömör, megjegyezhető titulismegjelölésekkel is szolgálhatja. Hiszen mindaz, ami aztán a bemutatása után következett – egyértelműen és cáfolhatatlanul hitelesítette a könyvtárosi hivatást...